

Grounded important theoretical developments ecological functions of the state. Based on the analysis of existing scientific positions singled out the features of the legal form of implementation. The attention to the need to incorporate integration, globalization and transformation process of implementing environmental factors direction of the state. Thesis there is determined system of signs implementation of environmental functions of the state in terms of its environmental safety. Among the structural characteristics investigated the presence of binding legally significant actions, the consequences of purpose content objectivity. Special attention is paid to the systematic, normative, organizational, substantive and dynamic nature of the legal form of implementation of the environmental features of the modern state.

Key words: state, state functions, the ecological function of the state, law, legal forms of functions.

УДК 340:7.07(37)

*Наталія Михайлівна Опольська,
доцент кафедри права
Вінницького національного аграрного університету,
кандидат юридичних наук*

ГЕНЕЗИС ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Розвиток права на свободу творчості має багатовікову історію. В Античності, порівняно з давньо-східними цивілізаціями, було зроблено принциповий крок вперед щодо усвідомлення і визнання участі людини у творчості. При усій єдності грецький і римський етапи мають свої особливості. Римляни взяли за основу правове регулювання творчої діяльності греків, але не скопіювали його, а поглибили їх досягнення, внесли власні зміни.

Незважаючи на актуальність зазначеної проблеми, у юридичній науці недостатньо досліджень, які присвячені генезису права на творчість, зокрема у Стародавньому Римі. Дослідженню історичних аспектів становлення та розвитку права на творчість присвятили свої праці Л. Альохіна, В. Авдєєва, Ю. Борисова, Л. Вишневський, С. Лисенков, Т. Мілова, Д. Шапорева та ін.

Метою статті є аналіз витоків права на свободу творчості у Стародавньому Римі на основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності.

Естафету розвитку права на свободу творчості, започаткованого в Стародавніх державах Месопотамії, Стародавньому Єгипті та Елладі, перейняли римляни, творчість для яких була однією з визначальних цінностей.

Децим Ювенал – римський поет-сатирик зазначив, що римський народ найбільше прагне двох речей – «хліба і видовищ» [1].

Розвиток правового регулювання свободи творчості у Стародавньому Римі пов'язаний з ім'ям Гнея Флавія та його збірником «Jus Flavianum» («Право Флавія»).

Деякі історики ставлять під сумнів існування цього збірника, оскільки до нас він не дійшов. За переказами, Флавій працював писарем при демократичному реформаторі Апії Клавдії. Використовуючи свою посаду, він викрав у жерців і опублікував інформацію про легісанкційний процес [2, с. 20–13].

Це сприяло перемозі плебеїв у боротьбі з патриціями за доступ до правових знань, які за звичаєм, започаткованим ще у державах Стародавньої Месопотамії, трималися у таємниці як наукові знання.

У III ст. до н. е. плебеї вибороли право на обрання до складу колегії жерців. Перший понтифік – плебей Тиберій Корунканій зробив свої юридичні консультації відкритими та доступними для всіх. З цього часу юриспруденція вже не була таємним мистецтвом жерців, а стала світською [3, с. 338].

На нашу думку, це один із визначальних моментів у розвитку права на свободу творчості. Участь плебеїв у колегії понтифіків забезпечувала доступ до існуючих наукових знань, які втратили «гриф секретності». У боротьбі за політичні і майнові права плебеї вибороли право на доступ до наукових надбань і свободу в усіх видах творчої діяльності. Хоча юридичного закріплення у Стародавньому Римі вони ще не мали.

У храмі Аполлона, який був побудований Октавіаном Августом приблизно в 431 р. до н. е., містилася бібліотека. Із схолії Ювенала дізнаємося, що в ній були зібрані книги з цивільного права і вільних мистецтв [4, с. 199].

Мистецтва стали вільними від обмежень жрецтва. Це сприяло розвитку творчої діяльності в усіх сферах. Правове регулювання творчості було невіддільним від права власності. Римські юристи визначили право приватної власності як загальну юридичну владу особи над річчю, яка включає п'ять правомочностей: право володіння; право користування; право розпорядження; право на отримання доходів від речей; право захисту речей. Поема чи картина, написана на чужому матеріалі, належали не автору творчої діяльності, а власнику матеріалу, на якій її виконано.

Результат роботи та її матеріальний носій повністю зливалися в одне ціле і загрози тиражування та економічного використання результатів творчості не виникало. Відносини у сфері творчої діяльності регулювалися на основі договорів: найму робіт та купівлі-продажу. Винагорода авторам виплачувалася від покупця твору, картини, скульптури тощо [5].

Римські автори розуміли, що оприлюднення і використання твору зачіпає їх інтелектуальні інтереси та особисті права. Автору надавалася можливість приймати рішення щодо оприлюднення свого твору, а плагіат різко засуджувався громадською думкою [6, с. 145].

Для першого видання літературних творів була потрібна згода автора. Ці відносини регулювалися на основі договору між видавництвом й автором.

Цицерон в одному з листів до свого друга, Помпонія Аттіка, який був латифундистом, банкіром та видавцем Цицерона пише: «Скажи мені, ти хочеш вперше видати твір без мого розпорядження? Цього не робив навіть Гермодор, який поширював твори Платона» [4, с. 185].

Д. Ліпцік зазначає, що право авторів існувало завжди, але не було законодавчо оформлене і набувало певних конкретних форм у відносинах авторів з бібліополями – представниками видавничих кіл (від грецьк. «*biblion*» – книга і «*poleo*» – продаж) [7, с. 28].

Видавництво книг здійснювалося шляхом їх переписування. Кількість переписувачів, які працювали у видавництві і під диктовку одночасно могли переписувати твори, залежала від матеріальних можливостей видавництва. Відповідно, кількість примірників залежала від кількості переписувачів.

Інколи тираж книг міг доходити до 1 000 екземплярів. Імператор Тацит видав едикт, згідно з яким всі бібліотеки повинні були мати твори його предка, знаменитого історика Тацита. Твори Горация, Овідія, Марціала також виготовлялися у тисячі примірників і розсилалися по імперії [8, с. 23].

Однак це не приносило авторам великої вигоди. Книги були дорогими, недоступними для переважної більшості римлян.

Підтвердження знаходимо у римського поета Марка Валерія Марціала. Він звертається до читача, на думку якого вартість книги є завеликою для такої кількості рядків: «Ти й так отримуєш право насолоджуватись, читачу, нескінченною книгою, а ти вимагаєш ще кілька стрічок! Але ж і Луп свій відсоток забирає, і харчів вимагають раби-переписувачі. Що ж, читачу, або плати, або прощай!» [4, с. 95].

Надприбутків ні автор, ні видавець не отримували. Основним видом заробітку авторів було або спонсорство, яке здійснювалося впливовими, заможними особами, гонорари за роботу або викладання.

Багато творців Стародавнього Риму у своїх творах скаржилися на нужду. Марціал разом з іншими освіченими творцями вимушений звертатися за допомогою до впливових і багатих осіб та бути у становищі їх клієнта. З цієї причини Марціал вдавався й до лестощів; він вихваляв імператора Доміціана і його фаворитів, аби заслужити заступництво «сильних світу цього» [9, с. 345].

У своїх сатирах Квінт Гораций Флакко описав втрату батьківського маєтку та свій незадовільний майновий стан. Гай Цильній Меценат, який був одним із покровителів творчої діяльності та підтримував найбільш видатних митців Стародавнього Риму, придбав і подарував Горацию маєток. З тих часів фінансова підтримка культури, освіти, творчої діяльності називається меценатством.

У Стародавньому Римі, як і у Стародавній Греції, не існувало виключного права на поширення твору. Це завдавало шкоди як майновим інтересам автора, так і видавництв. Авторі не отримували винагороду за повторне видання твору.

Винятком можна вважати комедію Публія Теренція «Євнух». Вона мала настільки великий успіх, що була продана вдруге як нова. Предметом першого продажу було нібито право показу п'єси не більше ніж одного разу [6, с. 145].

Публій Теренцій Афр був рабом у сенатора Теренція Лукана, який помітив його творчі здібності, дав йому освіту, а пізніше й свободу. Згодом Публій став одним із найвідоміших представників давньоримської комедії. Це свідчить про те, що наявність творчих здібностей визнавалася у рабів. Творча діяльність могла бути запорукою успіху, слави та визнання. Оцінка творчих результатів не залежала від соціального статусу творця.

Представники творчих професій на невольничих ринках Стародавнього Риму цінувалися набагато більше, ніж інші. Вони хоча й були рабами, але перебували у привілейованому становищі. У них були привілеї у вигляді звільнення від роботи для творчої діяльності, або у вигляді одноразової, чи періодичної матеріальної винагороди від господаря [5].

Заслугує на увагу те, що через призму визнання римлянами важливості творчої діяльності та її результатів, раби могли бути наділені господарем «правомочностями свободи творчості», згодом отримати свободу як винагороду за творчу діяльність. Надаючи рабу-творцю свободу, господар відмовлявся від права власності на нього. Це також вказує на сприяння розвитку творчості, її високу оцінку аристократією. Власник не мав обов'язку надавати свободу такому рабу, це походило виключно від його волі.

У Стародавньому Римі, як і в Стародавній Греції, різко засуджувався плагіат.

Марк Валерій Марціал зі зневагою висміює плагіаторів, що приписували собі його епіграми. «Слух йде, Фідентин, ніби ти, читаючи мої вірші, видаєш їх за свої; якщо ти хочеш залишити їх за мною, я пришло тобі їх безкоштовно; якщо ж ти хочеш, щоб вони були твоїми, купи їх – вони вже не будуть моїми» [10, с. 76].

Марціал не заперечував проти безоплатного виконання його віршів, законодавство Стародавнього Риму це дозволяло. Однак творець прагнув або визнання свого авторства, або винагороди за відмову від нього. У цій епіграмі простежується зв'язок зі звичаєвим регулюванням творчості у Стародавньому Єгипті, де автори приписували авторство іншим особам. Через нестатки Марціал закликає викупити його немайнове право, що принесло б славу Фідентину. Разом із тим у цих рядках висміюється бездарність плагіаторів.

Плагіат не вважався карним діянням, не був передбачений у законодавстві, але розглядався як безчесний вчинок та піддавався суспільному осуду.

Свобода творчості у Стародавньому Римі мала законодавчо закріплене обмеження. У Законах XII таблиць було встановлено смертну кару за невелику кількість злочинних діянь. У таблиці VIII було передбачено її застосування до того, «хто злий пісню співає». Тобто страченою мала бути особа, яка створила або буде співати пісню, що містить у собі наклеп, щоб зганьбити іншого [11].

Це перше законодавчо встановлене обмеження свободи творчості з метою захисту честі, гідності і ділової репутації особи.

Стародавній Рим до часу свого падіння в V ст. н. е. підійшов досить близько до винайдення друкарства. Були винайдені папір, друкарська фарба, відбитки друку, розроблений складальний шрифт. У ліцеях Стародавнього Риму для навчання грамоті використовували дерев'яні касети, в які вставлялися металеві літери. Рим упав під натиском німецьких племен, а книгодрукування виникло через тисячу років – у 1445 р. в Німеччині. Неписьменні германці вирвали в освічених римлян шанс продовжити існування імперії і лише через тисячу років прозріли самі [12, с. 151].

Римська цивілізація відіграла вирішальну роль у процесі становлення права на свободу творчості. Незважаючи на те, що воно не мало законодавчого закріплення, саме римляни сформували основу для цього.

Особливості правового регулювання свободи творчості у Стародавньому Римі полягають у такому:

- відсутність законодавчого закріплення права на свободу творчості;
- можливість вільного доступу до правових та інших наукових знань;
- результат творчої діяльності був невіддільним від права власності на річ;
- перше оприлюднення твору вимагало угоди з автором;
- відсутність виключного права на поширення твору;
- популярні автори отримували гонорари та матеріальну підтримку від спонсорів;
- римляни визнавали творчі здібності у рабів;
- творці могли передати своє авторство на твір іншій особі за винагороду;
- плагіат піддавався суспільному осуду;
- вперше на законодавчому рівні було обмежено свободу творчості з метою захисту честі й гідності особи.

Отже, на основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності Стародавнього Риму можна зробити висновок, що обмеження свободи творчості у законодавстві було закріплено значно раніше, ніж саме право на свободу творчості.

Використані джерела

1. *Децим Юний Ювенал. Сатири. Книга I. Сатира десятая / Децим [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://roy-allib.com/read/yuvenal_detsim/satiri.htm.
2. *Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права / И. Б. Новицкий.* – М. : Проспект, 2014. – 328 с.
3. *Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посіб.* – Л. : Світ, 2001. – 384 с.
4. *Борухович В. Г. В мире античных свитков / В. Г. Борухович.* – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1976. – 224 с.
5. *Шишка Р. Б. Поняття інтелектуальної власності: гносеологічний аспект / Р. Б. Шишка [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://www.office-methodist.com.ua>.
6. *Dock A.-C. Genese et evolution de la notion de propriete litteraire / A.-C. Dock // Revue Internationale du droit d'auteur.* – Paris, 1974. – Janvier. – № LXXIX. – P. 131–151.
7. *Липчик Д. М. Авторское право и смежные права / Д. М. Липчик ; пер. с фр. ; предисловие М. Федотова.* – Ладомир ; ЮНЕСКО, 2002. – 788 с.
8. *Борисова Ю. В. Деятельность прокурора по защите прав на объекты интеллектуальной собственности: гражданско-правовой и административно-правовой способы судебной защиты : дис. ... канд. юрид. наук / Ю. В. Борисова.* – М., 2014. – 220 с.

9. *Дератани Н. Ф.* Хрестоматия по античной литературе : в 2 т. / Н. Ф. Дератани, Н. А. Тимофеева. – М. : Просвещение, 1965. – Т. I. Римская литература. Для высших учебных заведений. – 679 с.
10. *Шершеневич Г. Ф.* Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. – Казань : Типография Императорского Университета, 1891. – 313 с.
11. *Законы Дванадцати таблиц* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org>.
12. *Грейгъ О.* Тайная доктрина Третьего Рейха, или Во что верил Адольф Гитлер / О. Грейгъ. – М. : Эксмо ; Алгоритм, 2009. – 400 с.

Опольська Н. М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі

У статті досліджується історія розвитку права на свободу творчості у Стародавньому Римі. Автор розглядає становлення змісту права на творчість, його обмежень на основі дослідження джерел права, історико-правових пам'яток, результатів творчої діяльності. Доведено, що творча діяльність у Стародавньому Римі була вільною від обмежень жрецтва. Визначено особливості розвитку права на свободу творчості. Встановлено, що результат творчої діяльності та її матеріальний носій розглядалися як одне ціле.

Ключові слова: право на творчість, свобода творчості, розвиток творчої діяльності, авторське право.

Опольская Н. М. Генезис права на свободу творчества в Древнем Риме

В статье исследуется история развития права на свободу творчества в Древнем Риме. Автор рассматривает становление содержания права на творчество, его ограничений на основе исследования источников права, историко-правовых памятников, результатов творческой деятельности. Доказано, что творческая деятельность в Древнем Риме была свободной от ограничений жречества. Определены особенности развития права на свободу творчества. Установлено, что результат творческой деятельности и ее материальный носитель рассматривались как одно целое.

Ключевые слова: право на творчество, свобода творчества, творческая деятельность, авторское право.

Opolska N. Genesis of the right to freedom of creation in Ancient Rome

The article examines the history of the freedom of creativity in ancient Rome. The author examines becoming the content of the right to create, its limitations based on the study of sources of law, historical and legal sights, the results of creative activity in ancient Rome. It is proved that the Roman civilization played a crucial role in the making of freedom to create. Despite the fact that it did not have legislative provisions, the Romans formed the basis for this. It was concluded that because of the struggle patricians and plebeians have access to the latest law on scientific knowledge, and art became free. Knowledge that long kept secret priesthood, were the basis of social development.

Key words: the right to work, freedom of work, creativity, copyright.

УДК 342.721: 347.171 (477) (043.2)

Наталія Васи́лівна Пильгун,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук, доцент
Ольга Олегівна Бузун,
студентка
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА
НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ
ТА ПРАВО НА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ**

Питання співвідношення права на свободу пересування та право на вільний вибір місця проживання в Україні є актуальним і водночас вагомим на сучасному етапі як для українців, так і для всієї світової спільноти. Право на свободу пересування займає ключове місце в системі конституційних прав людини, його значення полягає в тому, що воно безпосередньо впливає на можливість реалізувати особою своє право на свободу пересування.

У юридичній науці постає питання про те, що право людини на вільний вибір місця проживання є одним із визначальних у системі права і свобод та поруч із правом на свободу пересування закріплюється на конституційному рівні країн Європи. Незважаючи на низку позитивних змін у законодавстві України, яке регулює право на свободу пересування та право на вільний вибір місця проживання, права переселенців, все ще спостерігається багато дискусій та суперечностей щодо самого поняття і змістовності частини щодо прав переселенців стосовного цього питання.

Головною метою статті є аналіз поняття права на вільний вибір місця проживання, особливостей його законодавчого закріплення в Україні, а також співвідношення понять «місце перебування», «місце проживання», «право на місце проживання», а також дослідження поняття права на свободу пересування, аналіз термінологічних особливостей, що закріплені на законодавчому рівні. Серед науковців сутність і проблеми прав на свободу проживання та прав на вільний вибір місця проживання дослі-